

SOCIALISTINĖS NUOSAVYBĖS FORMŲ KLAUSIMU

J. C I C I N S K A S

I

Socialistinės nuosavybės formų klausimas tapo ypač aktualus ir netgi diskusinis, kai buvo svarstomas naujosios TSRS Konstitucijos projektas.

Siaip jau socialistinės nuosavybės formų klausimai — formų santykis su socialistinės nuosavybės turiniu, jų skaičius, kitimo priežastys ir pan. — ne itin dažnai būna ekonomistų mokslinių tyrimų objektas ir iš dalies kaip tik dėl to pagrindiniai teiginiai šiuo klausimu virto aksiomomis.

Politinę ekonomiją nuosavybės formų klausimais „pavadavo“ teisė. Nuolatos domėdamasi socialistinės nuosavybės formomis bei jų raida — ir ne tik domėdamasi, bet ir praktiškai nustatydamą konkrečią jų išraišką bei ją keisdama — teisė atitinkamu metu padarė išvadą, jog socialistinė nuosavybė pasireiškia trimis formomis. „TSR Sąjungos ir sąjunginių respublikų civilinių įstatymų pagrinduose“ nurodoma: „Socialistinė nuosavybė yra: valstybinė (bendrالياudinė) nuosavybė; kolūkių, kitokių kooperatinių organizacijų, jų susivienijimų nuosavybė; visuomeninių organizacijų nuosavybė“¹. Tokia išvada pateikiama ir mūsų respublikoje išleistame „Tarybinės civilinės teisės“ vadovėlyje: „Socialistinė nuosavybė yra trijų formų: valstybinė (bendrالياudinė), kolūkinė-kooperatinė ir visuomeninių organizacijų nuosavybė“².

Sis teiginys įėjo ir į TSRS Konstitucijos projektą, pateiktą visos liaudies svarstymui 1977 metais. „TSRS ekonominės sistemos pagrindas yra socialistinė gamybos priemonių nuosavybė. Socialistinę nuosavybę sudaro: valstybinė (visالياudinė) nuosavybė, kolūkių ir kitų kooperatinių organizacijų nuosavybė (kolūkinė-kooperatinė), profsąjungų ir kitų visuomeninių organizacijų nuosavybė“³.

Tarp ekonomistų tai sukėlė įvairų, dažnai prieštaringą atgarsį, tačiau diskusijai pažengus išaiškėjo, jog vyrauja nuomonė, kurią tiksliausiai ir iki galo suformulavo J. Abramovas: „Kiek tai liečia teisinį socialistinės nuosavybės suskirstymą, tai su projekte siūlomu variantu galima būtų sutikti, tačiau su viena sąlyga: nedera painioti grynai teisinio nuosavybės santykių aiškinimo aspekto su politiekonominiu“⁴. Nuomonę, jog ekonomine prasme socialistinė nuosavybė turi dvi formas, Konstitucijos projekto svarstymo metu išreiškė A. Rumiancevas⁵, V. Zivajevs⁶, M. Kovaliova ir

¹ Zr.: Основы гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик.— М., 1967, с. 19.

² Tarybinė civilinė teisė, I d.— V., 1975, p. 191.

³ Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Konstitucija (Pagrindinis įstatymas). Projektas.— V., 1977, p. 6.

⁴ *Абрамов Ю.* Проблема социалистической собственности и будущая советская Конституция.— Коммунист, 1977, № 11, с. 81.

⁵ Zr.: Ученые обсуждают проект Основного Закона СССР.— Вопросы экономики, 1977, № 8, с. 13.

⁶ Zr.: *Живаев В.* О собственности.— Экономическая газета, 1977, № 26.

S. Rogačiovas⁷ ir kiti ekonomistai⁸. J. Kapustinas siūlė teiginį apie visuomeninių organizacijų nuosavybę išskirti atskiru straipsniu⁹. Kita vertus, M. Lebedevas pareiškė nuomonę, jog socialistinė nuosavybė šiuo metu turi ne tris, o šešias formas, kurias jis ir pasiūlė nurodyti Konstitucijoje¹⁰.

I ekonomistų pastabas buvo atsižvelgta. Priimtoji TSRS Konstitucija (Pagrindinis įstatymas) 10 straipsnyje skelbia: „TSRS ekonominės sistemos pagrindas yra socialistinė gamybos priemonių nuosavybė, kurią sudaro valstybinė (visaliaudinė) ir kolūkinė-kooperatinė nuosavybė.

Socialistinė nuosavybė yra taip pat profsąjungų ir kitokių visuomeninių organizacijų turtas, būtinas jų įstatuose numatytiems uždaviniams įgyvendinti“¹¹.

Kaip matome, galiojančioje Konstitucijoje skiriama socialistinė gamybos priemonių nuosavybė ir socialistinė apskritai materialinių gėrybių nuosavybė, pirmuoju atveju užfiksuojant dvi išraiškos formas, o antruoju — įtvirtinant dar ir trečiąją formą. Šitokių būdu mūsų valstybės Pagrindiniame įstatyme atsispindi tas objektyvus faktas, jog **gamybinis** daiktų naudojimas (kai daiktai funkcionuoja vien kaip gamybos priemonės) skiriasi nuo daiktų naudojimo apskritai, ir žmonių santykių struktūra vienu atveju netapati jų struktūrai kitu atveju.

Taigi Konstitucijos projekto svarstymas dar kartą parodė, jog teisė negali pavaduoti politinės ekonomijos nei nuosavybės formų, nei kitais nuosavybės teorijos klausimais. Tai visiškai natūralu. Nuosavybė yra kompleksinis socialinis-ekonominis reiškinys; nuosavybės santykiai — tai ekonominių ir teisinių santykių sistema, kurioje lemiamą, pagrindinį vaidmenį atlieka ekonominiai nuosavybės santykiai. Vadinasi, politinė ekonomija ir teisė įvairius nuosavybės klausimus turi tirti kartu, politinei ekonomijai suformuluojant pagrindinius, bazinius teorinius teiginius.

Tai įpareigoja politinę ekonomiją domėtis visuomeninės socialistinės nuosavybės formų klausimu.

II

Nuosavybės formų kriterijus yra gamybos suvisuomeninimo laipsnis. Kaip tik šiuo kriterijumi vadovaudamiesi skiriame tiek istorines nuosavybės formas (tipus) — privatinę nuosavybę ir visuomeninę nuosavybę, tiek atskiro istorinio nuosavybės tipo formas — pavyzdžiui, socialistinę visos liaudies ir socialistinę kooperatinę nuosavybę.

Tačiau, plačiau pasidomėję nuosavybės santykiais, netrunkame pastebėti tokius savitus nuosavybės santykių darinius, kaip privatinę kapitalistinę valstybinę nuosavybę, privatinę grupinę (akcinę) nuosavybę, visuomeninę grupinę (kooperatinę) nuosavybę ir pan. Tokių formų egzistavimas reikalauja atidžiau paanalizuoti gamybos suvisuomeninimo sąvoką, įsigilinti į jos turinį; tada pamatysime, jog gamybos suvisuomeninimas pasireiškia dviem aspektais: kaip materialinių gėrybių gamybos visuomeninio pobūdžio išsivystymas ir kaip gamybos priemonių suvisuomeninimas.

Materialinių gėrybių gamybos visuomeninio pobūdžio išsivystymas nusako gamybos suvisuomeninimą kaip **nuolat vykstantį**, giluminį ekonominį

⁷ Zr.: Ковалева М., Рогачев С. Основа экономической системы.— Экономическая газета, 1977, № 33.

⁸ Zr.: Великое завоевание социалистической демократии. Обзор статей.— Экономические науки, 1977, № 9, с. 24—25.

⁹ Zr.: Капустин Е. Экономическая основа зрелого социализма.— Правда, 24 августа 1977 г.

¹⁰ Zr.: Лебедев М. Социалистическая собственность.— Правда, 30 августа 1977 г.

¹¹ Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Konstitucija (Pagrindinis įstatymas).— V., 1977, p. 9.

procesą¹². Todėl gamybos visuomeninio pobūdžio vystymasis — tai pirmiausia ir daugiausia gamybos materialinės-techninės pusės, visuomenės gamybinių jėgų panaudojimo techninių-organizacinių santykių charakteristika. Apie tai rašė V. Leninas: „Kapitalistinės gamybos vykdomą darbo suvisuomeninimą sudaro... tai, kad daugelis suskaidytų gamybos procesų susilieja į vieną visuomeninį gamybos procesą“¹³.

Gamybos priemonių suvisuomeninimas — tai **vienkartinis** gamybos suvisuomeninimo aktas, kuriuo visuomenės pažangiosios jėgos, objektyvių ekonominių sąlygų inspiruotos, suderina gamybos priemonių naudojimo visuomeninių santykių struktūrą su gamybos pobūdžiu. Gamybos priemonių suvisuomeninimas tiesiogiai reiškia jų privatinės nuosavybės teisės panaikinimą — nacionalizuojant arba kooperuojant gamybos priemones ir jų nuosavybės teisę perduodant valstybei arba kooperatyvams.

Suprantama, kad **gamybos priemonių suvisuomeninimas** yra atskiras ir savarankiškas reiškinys **gamybos suvisuomeninimo** proceso atžvilgiu tik tokiu laipsniu, koku žmonių santykiai gamybos priemonių atžvilgiu gali būti savarankiški, egzistuoti atskirai nuo gamybos proceso ir žmonių santykių tame procese. Tokį santykinį savarankiškumą turi teisiniai gamybos priemonių **priklausomumo** santykiai (dar vadinami turtiniais santykiais). Labai svarbu pabrėžti, kad materialinių gėrybių gamybos proceso visuomeninio pobūdžio vystymasis (jo visuomenėjimas) ir yra ta ekonominė sąlyga, kuri sudaro materialinį pagrindą ir priežastį visuomeninti gamybos priemones.

Taigi šie du reiškiniai — gamybos suvisuomeninimo procesas (gamybos visuomenėjimas) ir gamybos priemonių suvisuomeninimas — tik santykiškai yra savarankiški vienas kito atžvilgiu. Realioje istorinėje situacijoje jie sąlygoja vienas kitą ir abu kartu sudaro organišką visumą — reiškinį, vadinamą **gamybos suvisuomeninimu**.

Be gamybos priemonių suvisuomeninimo esminis gamybos suvisuomeninimo poslinkis neįmanomas¹⁴. Tačiau bet kuris gamybos priemonių suvisuomeninimas — gamybos priemonių privatinės nuosavybės teisės pakeičimas grupinės arba valstybinės nuosavybės teise — savaime dar nereiškia ir gamybos suvisuomeninimo: pastarąjį procesą išreikš ir galutinai jį suformuos tik toks gamybos priemonių suvisuomeninimas, kurį lydės ir realus socialinis-ekonominis gamybos suvisuomeninimas, t. y. antagonistinių klasinių santykių pačiame gamybos procese panaikinimas ir realus visuomeninės gamybos perdavimas į visuomenės, ir pirmiausia — į darbo žmonių, rankas¹⁵.

¹² Daug tiksliau šis procesas būtų nusakomas, naudojant gamybos **visuomenėjimo** sąvoką (žr.: *Ladukas C.* Visuomeninės gamybos vystymosi metodologinės problemos.— V., 1977, p. 63). Deja, kol kas ši sąvoka kaip ekonominė kategorija dar nėra visuotinai priimta.

¹³ *Leninas V.* Pilnas raštų rinkinys, t. 1, p. 162.

¹⁴ „Gamybos suvisuomeninimas,— kaip pažymėjo V. Leninas,— negali nep vesti prie gamybos priemonių perėjimo į visuomenės nuosavybę, prie „ekspropiatorių ekspropijavimo“ (*Leninas V.* Raštai, t. 21, p. 54).

¹⁵ V. Leninas griežtai skyrė teisinį gamybos priemonių suvisuomeninimą nuo gamybos suvisuomeninimo „iš tikrųjų“: „Ekspropijavę dvarininkus ir kapitalistus, mes gavome tik galimumą kurti pačias pirmines socializmo formas, bet čia dar nėra nieko komunistiško“ (*Leninas V.* Raštai, t. 30, p. 257). Siekdami užliksuoti ryšį tarp gamybos priemonių suvisuomeninimo ir gamybos proceso realaus suvisuomeninimo pasiektos pakopos, kai kurie tarybiniai autoriai išskiria formalųjį ir realųjį gamybos suvisuomeninimą socializmo sąlygomis. (Žr.: *Грималюк В. А.* Общественное разделение труда и основное производственное отношение социализма.— М., 1970, с. 60—78). N. Lušina rašo: „Ekspropiacija, urač pramoniniu požiūriu menkai išsivysčiusiose šalyse, buvo tik pirmas žingsnis į tikrąjį socialistinį suvisuomeninimą ir gali būti laikoma formalioju suvisuomeninimu“. (Žr.: *Лушина Н.* Об исторических границах переходного периода и критериях его завершенности.— Экономические науки, 1973, № 6, с. 35—36).

Gamybos suvisuomeninimo lygį, jo pakopas ir nusako nuosavybės santykiai.

Antai, pradedant vergovine ir baigiant kapitalistine visuomenine santvarka, gamyba, vis labiau demonstruojanti savo visuomeninę prigimtį, yra betarpiškai privatinė gamyba; tai gamyba, vykdoma vienos, visuomenės mažumą sudarančios išnaudotojų klasės bei jos atskirų narių valia ir interesais. Visuomeninis tokios gamybos pobūdis — paslėptas, gamybos ekonominė struktūra — atomistinė, gamybos proceso reguliavimas visuomenės mastu — stichinis, ryšiai tarp gamintojų — ekvivalentiškai (prekiniai-piniginiai). Šią esmę ir išreiškia **privatinės nuosavybės** santykių tipas.

Komunistiniam gamybos būdai būdingas betarpiškai visuomeninis gamybos pobūdis; komunistinė (pirmojoje fazėje — socialistinė) gamyba — tai gamyba visų visuomenės narių poreikiams tenkinti, vykdoma visų (darbingų) visuomenės narių jų pačių valia ir interesais, t. y. betarpiškai visuomeninė gamyba. Tokios gamybos ekonominė struktūra — organiškai sutelkta, integruota, funkcionuoja kaip vieningas liaudies ūkio kompleksas, gamybos proceso reguliavimas — centralizuotas planinis, ryšiai tarp gamintojų — tiesioginiai, planingi (ir turintys prekinį-piniginį santykių formą pirmojoje fazėje). Tokius ekonominius santykius išreiškia **visuomeninės nuosavybės** santykių tipas.

Gamybos visuomenėjimas, kaip gamybinių jėgų vystymosi išraiška, vyksta nenutrūkstamai; tuo tarpu teisės reakcija į šį procesą yra diskretiška, ji reiškiasi vienkartiniais ekonominių santykių teisinės formos pakitimais. Kadangi teisinis santykis — tai „forma arba toji išraiška, kurią įgauna faktinis santykis, kai jis yra sureguliuotas teisės normomis“¹⁶, tai faktinis, t. y. **ekonominis, santykis keičia savo formą tiksliai tada, kai keičiasi jo teisinė išraiška**¹⁷.

Taigi bendras nuosavybės santykių rutuliojimosi dėsningumas yra tai, kad jie gali keistis ir keičiasi tik kartu kintant gamybos priemonių priklausomumui; tačiau reikia pažymėti, jog pastarasis kitimas kai kuriais atvejais nebūtinai turi būti sinchroniškas. Pavyzdžiui, visuomeninė socialistinė bendraliaudinė nuosavybė negali atsirasti liaudies ūkyje, jei neįvykdyta **pagrindinių gamybos priemonių socialistinė nacionalizacija**, t. y. jei neįvykdyta privatinės kapitalistinės gamybos priemonių nuosavybės teisė. Tačiau likusiųjų, mažesniąją pagrindinių gamybinių fondų dalį sudarančių, gamybos priemonių suvisuomeninimas (gamybos priemonių nuosavybės teisės pakeitimas, perimant tą teisę iš individualių asmenų valstybei arba kooperatyvams) anaipol ne visada yra būtina sąlyga gamybai suvisuomeninti, t. y. privatinės nuosavybės santykiams materialinių gėrybių gamyboje pakeisti visuomeninės nuosavybės santykiais. Tai ypač ryškiai rodo smulkių valstiečių ūkių kooperavimas liaudies demokratijos šalyse, kuris vyko nepanaikinant privatinės (individualinės) valstiečių žemės nuosavybės teisės. ... Teisiiniu požiūriu būdingas žemės ūkio gamybinių kooperatyvų žemės masvyvo bruožas Europos socialistinėse šalyse yra tai, — rašo L. Fomina, — kad žemės sklypai, įeinantys į šį masyvą, gali būti privatinės, valstybinės ir kooperatinės nuosavybės teisės objektas¹⁸. Siuo atveju, matyt, visiškas visų gamybos priemonių suvisuomeninimas įvyks jau po faktiško, realaus gamybos suvisuomeninimo.

Taigi galime padaryti išvadą: visuomeninio gamybos proceso suvisuomeninimas negali būti sūprantamas nei vien kaip gamybos proceso visuomenėjimas (o tai reiškia tik techninių-organizacinių gamybos santykių

¹⁶ Алексеев С. С. Проблемы теории права. Т. I. — Свердловск, 1972, с. 261.

¹⁷ Galima pagrįstai teigti, kad gamybos visuomeninio pobūdžio nenutrūkstamas vystymasis (gamybos visuomenėjimas) yra gamybos suvisuomeninimo proceso kiekybinis pasireiškimas, o gamybos priemonių suvisuomeninimas objektyviai pribrendusių materialinių ir socialinių sąlygų pagrindu yra to proceso kokybinė išraiška.

¹⁸ Фомина Л. П. Право землепользования в европейских социалистических странах. — М., 1975, с. 63.

raidą), nei vien kaip gamybos priemonių suvisuomeninimas (kas sensu stricto reiškia tik gamybos priemonių nuosavybės teisės esminį pakeitimą); gamybos suvisuomeninimas — tai abiejų šių procesų vienybė, išreiškianti objektvų materialaus visuomeninės gamybos proceso ir joje dalyvaujančių klasių santykių kitimą, vystymąsi.

Nuosavybės santykiai išreiškia suvisuomeninimo proceso socialinę pusę. Skyrimum imant, gamybos priemonių priklausomumo būklę ir raidą apibūdina teisiniai nuosavybės santykiai, o visuomeninio gamybos proceso realaus suvisuomeninimo būklę ir kitimą parodo ekonominiai nuosavybės santykiai. Abi santykių grupės veikia viena kitą ir yra glaudžiai susijusios, o kartu jos yra reliatyviai savarankiškos viena kitos atžvilgiu.

III

Ekonominių ir teisinių nuosavybės santykių reliatyvus savarankiškumas atsispindi visuose nuosavybės santykių momentuose, iš jų: tų santykių turinyje, jų objekte, jų subjektuose ir formose.

Skirtumas tarp ekonominių ir teisinių nuosavybės santykių yra objektyviai sąlygotas. Apie tų santykių kilmę, skirtumus ir skirtumų priežastis jau esame plačiau rašę¹⁹. Čia tik priminsime anksčiau padarytas išvadas:

— ekonomine prasme pasisavinimo procesas visuomenėje pasireiškia kaip materialinių gėrybių gamybos procesas, nes tik gamybos būdu žmonės pasisavina, t. y. pritaiko ir panaudoja savo poreikių patenkinimui gamtos medžiagas;

— teisine prasme pasisavinimo procesas atsiranda tik klasinėje visuomenėje ir reiškia nelygus (klasinio) gamybos produktų paskirstymo teisinę formą (paskirstymą su teisės pagalba).

Iš čia ir skirtumas interpretuojant nuosavybės santykius:

— ekonomine prasme nuosavybės santykiai — tai santykiai tarp žmonių, jiems pasisavinant gamtos medžiagas, t. y. gaminant materialines gėrybes;

— teisine prasme nuosavybės santykiai — tai santykiai tarp žmonių, jiems įsigyjant monopolinio daiktų užvaldymo teises (daiktų naudojimo, jų valdos ir disponavimo jais teises) materialinių gėrybių paskirstymo metu.

Visa tai leidžia atskleisti tokius skirtumus tarp ekonominių ir teisinių nuosavybės santykių (nuosavybės ekonominės ir teisinės pusių):

1) **turinio skirtumai:** nuosavybės kategorijos ekonominį turinį sudaro žmonių santykiai gamtos medžiagų pasisavinimo proceso, t. y. gamybos, metu — kitaip tariant, gamybos priemonių naudojimo santykiai; nuosavybės santykių teisinis turinys — valios santykiai tarp žmonių, su teisės pagalba pasiskirstant gamybos produktus (turtiniai santykiai);

2) **objekto skirtumai:** ekonominių nuosavybės santykių objektas — gamybos priemonės ir tik gamybos priemonės (nes kiti daiktai pačiame gamybos procese nenaudojami, o ekonominiai nuosavybės santykiai yra kaip tik santykiai pačiame gamybos procese); teisinių nuosavybės santykių objektas — bet kuris skirstomas daiktas. Kitaip tariant, ekonomine prasme nuosavybė (nuosavybės objektas) — tai daiktinis gamybos veiksnys, o teisine prasme nuosavybė (turtas) — tai bet kuris paskirstytas (ne padalytas, o kam nors paskirtas, atitekęs) daiktas;

3) **subjekto skirtumas:** ekonominių nuosavybės santykių subjektas yra tas asmuo (grupė, klasė, visuomenė), kurio valia ir interesai faktiškai, realiai lemia visuomenės gamybos priemonių naudojimo (t. y. gamybos

¹⁹ Zr.: *Ciūtinškas J.* Pasisavinimas ir nuosavybė; jų turinio ir formos klausimu. — LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. *Ekonomika*, XII, 1 sąs. — V., 1973.

proceso) pobūdį ir kryptis: ²⁰ teisinių nuosavybės santykių (turtinių santykių) subjektas yra bet kuris fizinis arba juridinis asmuo, kuriam teisė suteikia reikiamus įgaliojimus, būtinus teisinių santykių subjektui apskritai, ir kuris dalyvauja kuriame nors materialinių gėrybių paskirstymo akte;

4) formų skirtumai: nuosavybės forma lemia nuosavybės santykių subjektų struktūrą. Ekonominių nuosavybės santykių formos — tai privatinė, kooperatinė (reikia turėti galvoje, kad kooperatinė nuosavybė nėra absoliučiai savarankiška nuosavybės forma ir todėl ji savo esme būna arba privatinė, arba visuomeninė nuosavybė) ir visuomeninė nuosavybė. Teisinių nuosavybės santykių formos atitinkamai yra individualinė, grupinė ir valstybinė nuosavybė. Nuosavybės santykių subjekto struktūra (kiekybinė sudėtis), beje, ir sąlygojo trečiosios socialistinės nuosavybės teisinės formos — visuomeninių organizacijų nuosavybės — išskyrimą: esant kooperatinei nuosavybei, kaip nurodo A. Masliajevas, kiekvienas kooperatyvas yra nuosavybės teisės subjektas, o „bendroje juridinių asmenų — visuomeninių organizacijų — masėje tik kai kurie pripažįstami nuosavybės teisės nešėjais... Tai leidžia kalbėti apie aukštesnį visuomeninių organizacijų turto suvisuomeninimo lygį ir šiuo pagrindu traktuoti profsąjungų visuomeninę nuosavybę kaip savarankišką nuosavybės formą“ ²¹.

Reikia pažymėti dar tokį dalyką: filosofija skiria dvi „formas“ sąvokas, kurių viena yra kategorija, nusakanti išorinį daikto esmės pasireiškimą, o antroji — kategorija, apibūdinanti daikto turinio struktūrą (pastaroji kartais vadinama „vidine forma“) ²².

Kadangi nuosavybės santykių ekonominės formos nusako nuosavybės santykių struktūrą, jų turinio sudėtį, tai joms taikytinas „vidinės formos“ supratimas. Ekonominės nuosavybės santykių formos — tai vidinė nuosavybės santykių struktūra.

Reiškinio (čia — nuosavybės santykių) struktūra nusako „...visuomos dalių savitarpio ryšių sistemą, principą, būdą“ ²³, taigi yra reiškinio esmės elementas, o išorinė forma yra **reiškinys**, t. y. „... sintezė viso to, kas priklauso nuo esmės, kas jos yra sąlygota, ir to, kas atneša iš išorės, kas sąlygota objektą supančios tikrovės — su juo susijusių objektų — poveikio“ ²⁴.

Vadinasi, nuosavybės santykių išorinė forma yra jų teisinė išraiška, teisiniai nuosavybės santykiai. Atitinkamai ir teisinės nuosavybės santykių formos yra išorinė nuosavybės santykių struktūros išraiška.

Tas faktas, kad politinė ekonomija skiria dvi socialistinių ekonominių nuosavybės santykių formas, o teisės mokslas regi tris socialistinių teisinių nuosavybės santykių formas, anaipol nėra loginis mokymo apie socialistinę nuosavybę prieštaravimas ar netikslumas. Atvirksčiai, šis faktas tiksliai atspindi objektyvią tikrovę — ekonominių ir teisinių nuosavybės santykių netapatumą, kiekvieno iš jų turinio savarankiškumą ir skirtingą

²⁰ Kaip tik dėl to kiekvienas kolūkinės valstietijos klasės narys (kolūkietis) yra ne tik kooperatyvo (kolūkio) gamybos priemonių bendrasavininkis, bet ir ekonominių bendraliaudies (valstybinės) nuosavybės santykių subjektas, nes neantagonistinės, sociališkai vienalytės (bet išsaugančios neantagonistinius klasinius ir mažesnius socialinius-ekonominius skirtumus) visuomenės sąlygomis bendraliaudies nuosavybės sektoriuje esančios gamybos priemonės naudojamos visų darbo žmonių, iš jų ir kolūkinės valstietijos, valia ir jų interesais. Šią faktinę padėtį užfiksuoja TSRS Konstitucija, nurodydama, jog valstybinė nuosavybė yra „bendras visos tarybinės liaudies turtas“ (Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Konstitucija (Pagrindinis įstatymas), p. 10, 11 str.).

²¹ *Масляев А. И.* Право собственности профсоюзных и иных общественных организаций. — Советское государство и право, 1973, № 1, с. 41.

²² *Зг.: Агудов В. В.* Категории «форма» и «структура». — М., 1970, с. 33—34.

²³ Ten pat, p. 46.

²⁴ *Диалектический материализм.* — М., 1975, с. 253—254.

jų vaidmenį nuosavybės santykių visumoje. Šių skirtumų atskleidimas reiškia neabejotiną pažangą politinės ekonomijos ir teisės mokslo atliekamuose nuosavybės tyrimuose.

Naujosios TSRS Konstitucijos projekto visaliaudinio svarstymo metu žurnalas „Ekonomičeskije nauki“ savo redakciniame straipsnyje pažymėjo, kad dabartiniu metu ekonomistams iškyla uždavinys „nuodugnai nagrinėti socialistinės nuosavybės santykius ir pirmiausia jos įvairių formų vienybę ir ypatumus, jų suartėjimo komunizmo kūrimo procese kelius ir būdus“²⁵. Šio uždavinio aktualumas yra neabejotinas. Išsami socialistinės nuosavybės formų analizė dabartiniame politinės ekonomijos raidos etape yra viena iš tų pagrindinių grandžių, kurios stumia pirmyn visą marksistinį-lenininį mokymą apie nuosavybę.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1979 m. kovo mėn.

К ВОПРОСУ О ФОРМАХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ СОБСТВЕННОСТИ

И. ЧИЧИНСКАС

Резюме

В связи со всенародным обсуждением проекта новой Конституции СССР и, в частности, с указанием в проекте на существование социалистической собственности в трех формах в экономической литературе состоялся оживленный обмен мнениями по вопросу о формах собственности.

Критерий форм собственности — уровень обобществления производства. Однако обобществление производства — процесс сложный, состоящий из двух параллельных, взаимодействующих и взаимообуславливающих процессов: развития общественного характера производства как материального процесса и обобществления средств производства. Лишь единство, органическое, объективно обусловленное сочетание этих двух процессов представляет собой процесс действительного, реального и полного обобществления общественного производства¹.

Социально-экономическая сторона обобществления производства выражается отношениями собственности.

Отношения собственности имеют свою экономическую сторону (экономические отношения собственности), выражающую отношения людей в процессе пользования средствами производства при изготовлении материальных благ, и юридическую сторону (юридические отношения собственности), представляющую собой отношения между людьми по поводу принадлежности как средств производства, так и всех других материальных объектов. Юридические отношения собственности определяют экономическими отношениями собственности, представляют собой внешнюю форму выражения последних и в порядке общей связи формы и содержания воздействуют на экономические отношения собственности.

Отсюда следует, что и формы собственности, в частности, формы социалистической собственности всегда должны исследоваться с указанием на то, какие — экономические или юридические — отношения собственности берутся под наблюдение. Тот факт, что в экономическом

²⁵ Зг.: Проект новой Конституции СССР об экономической системе развитого социалистического общества.— Экономические науки, 1977, № 7, с. 4—5.

¹ См.: Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 36, с. 165—180.

смысле различаются две формы общественной социалистической собственности (имеется в виду, что экономические отношения собственности образуются только по отношению к средствам производства), а в правовом смысле имеются три формы социалистической собственности, не только не противоречит объективному положению вещей, а наоборот, свидетельствует о довольно существенном продвижении в области научного исследования отношений социалистической собственности, состоящего в раскрытии различной природы, содержания, роли и структуры экономических и юридических отношений собственности.